

Parenting representations: Theory, research, and clinical implications. Red. O. Mayselless. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, ss. 460

LUDWIKA WOJCIECHOWSKA

Wydział Psychologii
Uniwersytet Warszawski
Warszawa

Książka pod redakcją Ofry Mayselless, izraelskiej badaczki z Uniwersytetu w Haifie, podejmuje problematykę rodziny z nowej perspektywy, w opozycji do klasycznego ujęcia, według którego rodzice stanowią przede wszystkim czynnik wpływający na rozwój dziecka. Rodzice, badani dotychczas pod kątem zapewniania opieki i troski, dawania miłości swemu potomstwu, traktowani byli jako kierujący się głównie altruistycznymi motywami tworzenia dziecku warunków do zdrowia i szczęścia. Ze względu na stosowanie określonych praktyk przypisywano im rolę stymulatorów sukcesu i dobrostanu potomstwa, dlatego celem licznych naukowych analiz było poznanie, jakie warianty rodzicielskich działań są dla dziecka najkorzystniejsze. Jak podkreśla O. Mayselless, w tego typu rozważaniach pomijany był inny, istotny aspekt rodzicielstwa, a mianowicie subiektywny, wewnętrzny świat rodziców, ich przeżycia, myśli, atrybucje związane z wypełnianiem swej roli. W jej opinii nadszedł czas, by zintensyfikować gromadzenie wiedzy na ten temat i mając za wzór normatywne sekwencje rozwojowe dziecka, dążyć do ustalenia normatywnego przebiegu procesu rodzicielstwa – poczynając od czasu przedrodzicielskiego, a na postrodzicielskim kończąc.

W ciągu ostatnich dwóch dekad, propagowany przez naukowców (w tym o feministycznym nastawieniu) parentalistyczny punkt widzenia, zaowocował badaniami w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Izraelu. Przyjmowane modele teoretyczne najczęściej lokalizowane są w społeczno-kognitywnym podejściu

do reprezentacji rodzicielstwa, w koncepcji psychoanalitycznej oraz w paradygmacie przywiązania. W niniejszej książce przedstawione są przykłady badań odwołujących się do wymienionych opcji teoretycznych, ale większość z nich w analizach reprezentacji rodziców, jako odzwierciedlających wewnętrzny subiektywny świat, oparta jest na tej ostatniej. Przywiązanie jest bowiem uznawane za jedną z najważniejszych teorii dotyczących rozwoju społeczno-emocjonalnego i jedną z najbardziej znaczących w psychologii rozwoju.

W nawiązaniu do paradygmatu przywiązania rodzicielskie reprezentacje rozpatrywane są w kontekście koncepcji Wewnętrznych Modeli Roboczych dostarczania opieki i troski, a założenia tego podejścia przybliżone są w rozdziale autorstwa O. Mayselless. Redaktor książki krytycznie ocenia traktowanie rodziców w badaniach psychologicznych i klinicznych jako zmiennej niezależnej i upatrywania w nich predyktorów prawidłowego bądź patologicznego rozwoju dziecka. Podkreśla, odwołując się do koncepcji J. Bowlby'ego, znaczenie zasady jednoczesnego rozpatrywania dwóch istotnych i współzależnych od siebie systemów behawioralnych zachowania, a mianowicie systemu motywacyjnego dziecka, odpowiedzialnego za otrzymywanie opieki, oraz systemu motywacyjnego rodziców, nastawionego na dostarczanie opieki i wsparcia. Niestety, jak zaznacza, zaniedbany badawczo jest drugi spośród wymienionych systemów. Na podstawie dotychczas przeprowadzonych badań można jednak stwierdzić, że behawioralny system

troski jest zarządzany i regulowany przez model umysłowy, podobnie jak behawioralny system przywiązania. I tak okazuje się, że umysłowy model roboczy troski: (a) bazuje na faktycznych doświadczeniach w warunkach odnoszących się do dawania opieki; (b) służy regulacji, interpretacji i przewidywaniu zachowań, uczuć i myśli osoby otrzymującej opiekę oraz osoby jej dostarczającej; (c) odzwierciedla rzeczywistość, ale także ją kreuje; (d) jest w pewnym zakresie elastyczny i może być aktualizowany przez nowe doświadczenia oraz modyfikowany poprzez zmieniające się zdolności osoby do interpretacji i odzwierciedlania różnych doświadczeń; (e) zawiera w sobie liczne odmienne systemy pamięci: proceduralny, semantyczny i epizodyczny o różnym poziomie świadomości oraz różniące się poziomem ładunku emocjonalnego; a także (f) odzwierciedla operacje różnicowania procesów obronnych, które służą ochronie osoby dostarczającej wsparcia przed uporczywym lękiem i cierpieniem psychicznym.

W dyskusji nad systemem troski O. Mayseless przytacza odmienne poglądy na jego funkcje i cele. Niektórzy badacze twierdzą, że jego funkcją jest przetrwanie młodego pokolenia, a celem utrzymywanie dziecka w poczuciu bezpieczeństwa. Inni z kolei wymieniają trzy odrębne cele, a mianowicie: (a) danie dziecku poczucia bezpieczeństwa; (b) zapewnienie mu szczęścia i zadowolenia oraz (c) sprzyjanie skuteczności i zdolności radzenia sobie dziecka w otaczającym świecie. Autorka zastanawia się także nad problemem źródeł reprezentacji troski, podkreślając znaczenie konkretnych doświadczeń w relacjach z rodzicem i innymi opiekunami w okresie dzieciństwa oraz odwołując się do koncepcji znanej badaczki P. Crittenden, której istotą jest mechanizm kształtowania się reprezentacji rodzicielstwa.

Ważnym uzupełnieniem koncepcji rodzicielskich Wewnętrznych Modeli Roboczych są rozważania teoretyczne i analiza rezultatów badań zawarte w rozdziale Donny R. Steinberg i Roberta C. Pianty na temat reprezentacji stosunków z dzieckiem u matek. W konkluzji autorzy stwierdzają, że: (1) reprezentacje macierzyńskie odnoszą się nie tylko do przywiązania, lecz także do dyscypliny i nauczania;

(2) ich treść wiąże się zarówno z cechami dziecka (płeć, kolejność urodzenia, poziom inteligencji werbalnej czy poziom niedorozwoju), jak i cechami matki (wiek, poziom wykształcenia, status materialny, wrażliwość na dziecko i przystosowanie psychiczne); (c) reprezentacje macierzyńskie w zróżnicowanym zakresie stanowią predyktory odmiennych aspektów zachowania matek, nawet wtedy gdy uwzględnia się poziom wykształcenia i ich cechy psychologiczne; (d) spośród badanych komponentów macierzyńskich reprezentacji szczególnie predyktywne dla przejawiania w zachowaniu troski wobec dziecka okazały się niska skłonność do gniewu oraz częstsze przyjmowanie perspektywy dziecka; ustalono również znaczenie umiejscowienia w reprezentacji osiągnięć dziecka dla przejawianych zachowań matki w zakresie stymulacji intelektualnej i zapewniania właściwej jakości kształcenia dziecka.

Odmienne spojrzenia na rodzicielskie reprezentacje dostarczają w jednym z rozdziałów kanadyjscy uczeni Duan Rudy i Joan E. Grusec, odwołując się do teorii społeczno-poznawczych. Ukazują przy tym różnice i podobieństwa między koncepcją przywiązania a podejściem społeczno-poznawczym. W ich opinii podobieństwo obu koncepcji polega na tym, że poszukują one źródeł nieadaptacyjnego rodzicielstwa w nieadekwatnej percepcji dzieci i w nieadekwatnym – w konsekwencji – odpowiadaniu rodziców na potrzeby dzieci (w obu koncepcjach rozważane są podobne konstrukty, takie jak przyjmowanie perspektywy czy rodzicielska atrybucja). Reprezentanci obu podejść przyjmują założenie, że wewnętrzne procesy dostarczają wyjaśnienia dla specyficznych zachowań. I tak rozumienie poszczególnych zachowań rodzica może wynikać ze specyfiki jego stylu rodzicielstwa, na przykład zarówno ciepły, jak i nieprzyjazny rodzic może wyrażać niezadowolenie z powodu nieuczciwości syna czy córki, ale zachowanie to będzie odmiennie interpretowane przez ich dzieci, ponieważ jego rozumienie jest skonstruowane przez dotychczasowe relacje rodzic – dziecko. Podobieństwa między koncepcją przywiązania i podejściem poznawczo-społecznym również upatruje się

w poglądzie, że mniej adaptacyjne zachowanie dziecka wpływa w dalszej kolejności na odpowiednie zachowanie rodzicielskie.

Z kolei różnice między analizowanymi koncepcjami odnoszą się do odmiennie kładzonego nacisku na problem świadomości umysłowych reprezentacji i ich mierzenia. W myśl koncepcji przywiązania reprezentacje mentalne niekoniecznie mają świadomy charakter, tak więc są one szacowane przez analizę dyskursu. Natomiast psychologowie społeczno-poznawczy mniejszą wagę przywiązują do nieświadomych, automatycznych procesów i często w ich badaniu odwołują się do subiektywnych relacji rodziców. W porównywanych koncepcjach teoretycznych badaniu podlegają inne obszary relacji rodzic – dziecko. Teoria przywiązania koncentruje się na problemie rodzica jako źródła ochrony i bezpieczeństwa dziecka w sytuacjach zagrożenia, a teoria społeczno-kognitywna kładzie nacisk na rodzicielską kontrolę i socjalizację potomstwa. Inna różnica między teoriami dotyczy podkreślania roli typologii procesów regulacji emocji w paradygmacie przywiązania oraz rozpatrywania ich od strony rozwojowej i intergeneracyjnej, podczas gdy w podejściu społeczno-poznawczym na pierwszym miejscu stawia się analizę specyficznych aspektów rodzicielskiego poznania oraz wzajemnych relacji między nimi.

Autorzy rozdziału – D. Rudy i J.E. Grusec dostrzegają jednak komplementarność tych stanowisk teoretycznych i wzajemne odwoływanie się ich przedstawicieli do osiągnięć przedstawicieli „przeciwnego” podejścia. Podkreślają, że badanie specyficznych aspektów poznania

i afektu, ich odniesienie do rodzicielskiego zachowania i ich wpływ na dziecko są pogłębiane przez opis tego, jak układy afektywno-poznawczo-zachowaniowe transmitowane są z rodzica na dziecko oraz zmieniają się w czasie.

W recenzowanej książce poza charakterystyką teorii leżących u podstaw reprezentacji rodzicielskich zawarte są sprawozdania z badań dotyczących różnych obszarów i okresów życia rodziny, a także rodzin nietypowych i dysfunkcyjnych. Na przykład, ze studiów nad związkiem między reprezentacją ojcostwa a spostrzeganymi relacjami z własnym ojcem wynika, że ojcowie nie uczą się od własnych ojców tego, jak postępować i zamiast naśladownictwa stosują kompensację oraz tworzą nową wersję ojcostwa, przeciwstawną do tej z rodziny pochodzenia. Inne badania, na temat związku między rodzicielskimi reprezentacjami matek adolescentów a psychospołecznym funkcjonowaniem matek i ich synów, wskazały na silny związek tych reprezentacji z własną reprezentacją przywiązania matki, jak i z różnymi wskaźnikami psychospołecznego funkcjonowania synów, na przykład w zakresie radzenia sobie z odejściem z domu rodzinnego i podjęciem służby wojskowej.

Podsumowując, można powiedzieć, że książka zredagowana przez Ofrę Mayselless stanowi jedną z kluczowych pozycji odnoszących się do problematyki rodziny, odwołującą się do najnowszych osiągnięć teoretycznych oraz ukazującą w rzetelny sposób zarówno dziedzinę poddane już badaniu, jak i te, które oczekują na eksplorację psychologiczną.